

АКТУАЛЬНІ СТУДІЇ
ДИСКУРС. ТРАНЗИТИВНІ ОБРАЗИ.
МІФ. АРХЕТИП. ГЕНДЕР

УДК 82

*Наталія Грицак***М. ЦВЕТАЄВА ТА Р.М. РІЛЬКЕ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР**

Охарактеризовано діалог М.Цветаєвої та Р.М.Рільке. Помітне не лише намагання розкрити постать поета, але й закладена основа для аналізу художнього світу, поетики, ставлення до мистецтва.

Ключові слова: художня система, поезія, поет, індивідуально-авторський стиль.

Творчість російської поетеси Марини Цветаєвої була пов'язана з поезією німецького поета Райнер Марії Рільке значно більше, ніж з творчістю інших великих поетів Заходу – сучасників Цветаєвої. Заочна дружба митців тривала всього декілька місяців, від травня до листопада 1926 року; 29-го грудня цього ж року Рільке помер. Однак історія цих стосунків своїм корінням сягає останніх років ХІХ ст., а саме, коли молодий Рільке, який лише розпочинав свій шлях у мистецтві, захопився Росією й російською культурою. Патріархальна Росія сприймалась поетом як повна протилежність західній цивілізації, що, на його думку, потонула в раціоналізмі та невловимо йшла до своєї загибелі. З цієї точки зору, Росія нагадувала „йону діву”, в якій попереду неймовірний духовний розквіт. У квітні 1899 року Рільке вперше приїжджає до Росії. Через двадцять п'ять років поет згадає свої перші хвилини перебування в країні: „У сутінках возвеличувались обриси храму, по боках якого стояли паломники в очікуванні потрапити в середину. Це незвичне видовище вразило мене до глибин душі. Вперше в житті мною оволоділо почуття Батьківщини...” [4, с. 18].

Побувавши в Москві та Петербурзі, Рільке повертається до Німеччини й зі всією силою свого таланту віддається вивченню російської мови, російської історії та культури. У цей період він читає в оригіналі російських класиків, перекладає на німецьку мову „Чайку” А. Чехова та вірші окремих російських поетів.

Другу подорож до Росії поет здійснив у травні 1900 року. Власне, тоді відбулася та зустріч, яка згодом змінили долі Б. Пастернака та М. Цветаєвої. 30 травня Рільке відправляється в Ясну Поляну до Л. Толстого, на вокзалі він зустрічається з Леонідом Пастернаком і його десятирічним сином – Борисом. Цю подію Борис Пастернак вважав однією з найяскравіших у своєму житті, адже він вперше і в останнє побачив німецького поета, який через багато років стане його кумиром.

Подорож Рільке по Росії тривала два з половиною місяці й закінчилась у Петербурзі. Наступних два роки німецький поет продовжує вивчення російської мови, читає книги з російської історії, перекладає Ф. Достоевського, пише статті, присвячені російському мистецтву. Російські враження Рільке знайшли відображення й в поетичній творчості: „Часослов”, „Історія про

Господа Бога” та ін. У цьому сенсі можна висловити припущення, що в поїздах до Росії Рільке віднайшов свою ідеальну, духовну Батьківщину. Його романтичне захоплення Росією-матір'ю, Росією-Батьківщиною супроводжувалось думкою про принципіальну безпритульність поета.

Захоплення М. Цветаєвої Німеччиною теж романтичне та ірраціональне, воно тісно пов'язане (біографічно та психологічно) з матір'ю й дитинством. Біографічно – у 1905 році Марина та Ася Цветаєви з матір'ю жили у Фрейбурзі. Психологічно – у 1919 року в статті „Про Німеччину” М. Цветаєва пише: „Від матері я успадкувала музику, романтизм і Німеччину” [6, с. 189]. Поетично налаштована матір познайомила молоду доньку з німецькою літературою – казками братів Гримм, з Гете, Гейне, Гельдерліном. У 1934 році М. Цветаєва зробить щире зізнання: „Значно більше від Толстого люблю Гете. Від російського страждання мені ближче гетівська радість” [6, с. 210].

Так, подібно до Рільке, який створив своєрідний материнсько-релігійний міф про Росію, Цветаєва створила міф про Німеччину, міф, частиною якого була вона сама. В статті, яка вже нами згадувалась, М. Цветаєва патетично промовить: „В мені є багато душ. Але головна моя душа – німецька. Франція для мене легка, Росія – тяжка, Німеччина – по мені. Німеччина – нібито оболонка моєї душі, Німеччина – моя плоть: її ріки – мої руки, її ліси – мое волосся, вона вся – моя і я вся – її” [6, с. 211]. Про близькість М. Цветаєвої до Німеччини свідчить також глибоке знання німецької мови. Феноменальне явище в цьому плані листи М. Цветаєвої до Рільке, адже всі вони написані німецькою мовою. Рільке у своєму листі від 17 травня 1926 року пише: „Якою же ти володієш силою, поетеса, що і в цій мові здатна досягати своєї мети, бути точною і залишатись собою” [4, с. 100] і далі: „О, якби я міг читати тебе також, як ти читаєш мене! І все ж дві книжки супроводжують мене від вікна до ліжка, і я надаю перевагу їм, ніж тим, що читаються легко” [4, с. 100]. Звернемо увагу на один нюанс: мабуть, інтуїтивно, Рільке ще на початку листування відчував цю духовну близькість із Цветаєвою. Так, навесні 1926 року він прислав їй дві своїх поетичних збірки, на форзаці однієї був такий напис:

Касаемся друг друга. Чем? Крылами.

Издаека свое ведем родство.

Поэт – один. И тот, кто нес его,

Встречается с несущим временами [1, с. 218].

М. Цветаєва відгукується на ці рядки, і в своїх листах вона проводить чітку межу між Рільке-людиною та Рільке-поетом. „Ви – явище природи, звертається вона до нього, – сама поезія... Ви те, з чого народжується поезія” [4, с. 163]. Необхідно зауважити, що з поезією Рільке Цветаєва познайомилась вже в зрілому віці. Однак одразу Рільке сприймається нею як найкраща Німеччина. Відтоді й назавжди Рільке в цветаєвському світобаченні є образом найвищої духовності, символом самої поезії, Поетом з великої літери. Акцентуємо увагу на вислові „явище природи”. Як відомо, для М. Цветаєвої було досить характерним наділяти природу особливими ознаками. „Душа” була домінантною рисою у проявах природи. Досить часто у своїх міркуваннях поетеса синонімічно сприймає цих два поняття: душа є природою і природа є душею. Відтак, душа природи для російської поетеси – джерело натхнення. В

статті „Мистецтво при світлі сумління” вона остаточно формулює своє поетичне кредо: „Мистецтво є та ж природа” [6, с. 392].

Усе вищесказане свідчить, що листи Цвєтаєвої та Рільке – явище особливого роду і виняткове в епістолярній прозі. В листуванні вони насамперед були митцями. Кожному своєму листу вони надавали художню форму, робили його художнім твором, в якому розкривали багатогранність власної поетичної душі. Відтак, їхні листи можна, на нашу думку, назвати епістолярною лірикою. Безумовно, що кращим зразком цього спілкування стає „Елегія” Рільке. У ній поет висловив заповітні для себе думки про буття та природу, про любов і поезію. „Елегія” – це розмова поета з поетом, яка до кінця зрозуміла лише двом учасникам листування. Прикметна риса „Елегії” – повтори на зразок: „Ми, Марино...”, „такі, як ми...”, „подібні нам”. Займенник „ми” домінує в „Елегії”, Рільке промовисто акцентує на ньому свою увагу. У кожному рядку твору лунає: Цвєтаєва і Рільке – одна душа, вони єдине ціле.

Волны, Марина, мы – море! Глуби, Марина, мы – небо!

Мы – тысячи весен, Марина! Мы – жаворонки над полями!

Мы – песня, догнавшая ветер! О, все началось с ликованья, но переполняясь восторгом,

Мы тяжесть земли ощутили и с жалобой клонимся вниз [4, с. 128].

Кожен із співрозмовників бачить в іншому великого поета, який максимально близький за духом і рівний за силою поетичного таланту. Їхня розмова – це діалог і поетичний турнір водночас. Недаремно, через дев’ять років М. Цвєтаєва писатиме: „Із рівних собі за силою я зустріла лише Рільке та Пастернака” [3, с. 222].

Наприкінці життя листування між М. Цвєтаєвою та Р.М. Рільке було останнім нагадуванням німецькому поетові про його духовну Батьківщину – Росію. Про те, наскільки великою була його любов до цієї країни, свідчить один з останніх віршів поета, що увійшов до циклу „Сонети до Орфея” 1922 року. Центральним образом поезії є образ щасливого білого коня, який летить по полю. Цей білий кінь символізує авторську мрію про Росію, мрію, якій так і не судилось здійснитися. Власне, білим щасливим конем у його уяві була Росія, країна його юності, й такою вона залишилась у його серці та пам’яті.

О, мой Господь, что принести

Мне в дар Тебе –

Тому, Кто даровал своим

Созданиям слух?

Вспоминанья об одном весеннем дне:

Россия, вечер, лошадь, луг...

С холма из-за деревни белый конь летел,

За пути волоча вдруг выдернутый кол.

Конь по ночным полям бродить хотел,

Как бился гривы вспененный хохол!

Он счастьем озорства был озарен,

Он прорывал стесненный свой галоп.

Он бешено был кровью вознесен.

Как чувствовал пространство его лоб! [5, с. 467]

Після смерті Рільке, яка була ударом для Цветаєвої, однак, водночас й поетичним стимулом, вона звернулася до мертвого друга з поемою „Новорічне”, яку завершила 7 лютого 1927 року в Беллевію під Парижем. За своєю жанровою специфікою твір належить до елегії, але М. Цветаєва певним чином розширяє межі цього жанру, оскільки це не лише картина прояву сильних почуттів та емоцій, це, за словами Й. Бродського, „насамперед сповідь” [2, с. 158]. Тому реакція на смерть улюбленого поета та друга нагадує ліричний монолог.

Звернемо увагу й на те, що поема „Новорічне” написана російською мовою. Проте ми вважаємо, що звернення Цветаєвої до російської мови лише має підкреслити, що після смерті всі лінгвістичні бар’єри зникають, а залишається звільнена від земних негарзів поетична душа.

Не позабыть бы, друг мой,
Следующего: что если буквы
Русские пошли взамен немецких –
То не потому, что нынче, дескать,
Все сойдет, что мертвый (нищий) все съест –
Не сморгнет! – а потому что тот свет,
Наш, – тринадцати, в Новодевичьем
Поняла: не без-, а все-язычен [7, с. 296].

Отже, почуття духовної близькості між поетами встановлюється одразу, вона ж і зумовлює інтонацію, характер і стиль діалогу митців. Це розмова людей, які розуміють один одного з півслова, сторонньому читачеві необхідно вчитатись, занурятись в їхні листи, аналогічно тому, як читач поглинає у віршові рядки.

1. *Азадовский К.М.* Райнер Мария Рильке. Письма в Россию // Вопросы литературы. – 1975. – № 9. – С. 217-221.
2. *Бродский И.* О Марине Цветаевой. Поэт и проза // Новый мир. – 1991. – № 2. – С. 151-181.
3. Письма М.И. Цветаевой Ю.П. Иваску (1933–1937гг.) // Русский литературный архив. – Нью-Йорк, 1956. – 257 с.
4. Райнер Мария Рильке, Борис Пастернак, Марина Цветаева. Письма 1926 года. – М.: Книга, 1990. – 256 с.
5. *Рильке Р.М.* Избранные сочинения / Пер. с нем. – М.: Рипол-Классик, 1998. – 704 с.
6. *Цветаева М.И.* Проза. — Н.-Й.: Изд-во им. Чехова, 1953. – 404 с.
7. *Цветаева М.И.* Стихотворения. Поэмы. Проза – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1990. – 848 с.

Summary

The article deals with the dialogue of Marina Tsvetayeva’s and R.M.Rilke. Not only the intention to reveal the personality of the poet is noticeable, but the basis for analysis fiction world, her poetics, attitude to art formed.

Key words: fiction system, dialogue, poetry, poet, individual author’s style.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2007